

FIEN-NIEUWS

Op 6 november 1997 is er een einde gekomen aan het bestaan van het Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE). In de bijna zeven jaar van haar bestaan heeft PIE branchegewijs het industrieel erfgoed in Nederland in kaart gebracht en de belangstelling hiervoor sterk verbreed. Om het behoud van het industriële verleden een meer permanent karakter te geven, is een nieuwe infrastructuur opgezet. Sinds 1 januari jl. fungeert binnen de Rijksdienst voor de Monumentenzorg het landelijk Coördinatiepunt Industrieel Erfgoed. Hier kan men terecht voor voorlichting, informatie en adviezen over industrieel erfgoed in het algemeen.

Om met name het gebouwde industrieel erfgoed een tweede leven te kunnen geven, is op 21 oktober de Nationale Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed, kortweg BOEI, opgericht. Het doel van BOEI is om waardevolle industriële monumenten duurzaam te behouden door voor deze panden een krachtige nieuwe functie te vinden en deze eventueel te exploiteren en te beheren. Daarnaast is per 1 oktober het bureau van STABIEN van start gegaan, de Stichting Service- en Adviesbureau Industrieel Erfgoed Nederland. Deze particuliere projectorganisatie richt zich vooral op het roerend industrieel erfgoed en maakt zich sterk voor het behoud van historische machines, vaar-, voer- en vliegtuigen, bedrijfsarchieven en foto- en filmmateriaal.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

- Landelijk Coördinatiepunt Industrieel Erfgoed, drs. P. Nijhof, tel. 030-9683211
- * Stichting STABIEN, drs. S. van Genuchten, tel. 030-2536492
- BOEI, P.J.A. Kamper, tel. 033-2539535

AGENDA

1. Rotterdam, expositie „H.W. Leliman, architect”

Van 27 september tot 17 januari 1998 is in het Nederlands Architectuur Instituut (NAI) een expositie te bezichtigen over het leven en werk van architect Hendrik Willem Leliman (1878-1921). Leliman pleitte in 1912 als eerste voor de oprichting van een Nederlands Architectuurmuseum. Hij was een van de oprichters van de Bond Heemschut. Leliman zag architectuur steeds als onderdeel van een groter geheel, van de totale omgeving. De kwaliteit van die omgeving vond Leliman erg belangrijk. Het ontwerp van de bekende ANWB-paddestoel is Lelimans bekendste ontwerp. Hij was een van de pioniers op het gebied van de volkshuisvesting en ontwierp daarnaast villa's, scholen en het beken-

de Noord-Zuidhollandse koffiehuis, voorheen het NHTM-tramstation. Enkele bekende stedenbouwkundige projecten van Leliman zijn te vinden in de gemeente Rheden en in Amsterdam-Noord.

Lelimans grootste woningbouwproject was de mijnwerkerskolonie Treebeek bij Brunssum, een compleet tuindorp met ongeveer 1200 woningen. Door de Stichting Bonas wordt bij de expositie de publicatie „J.H.W. Leliman, architect en publicist” uitgegeven. Het bevat een oeuvre-overzicht, een bibliografie en een essay over Leliman. Prijs: f 22,50. Openingstijden NAI: di/za 10.00-17.00 uur.

2. Helmond: tentoonstelling „Bon Voyage!” reisaffiches 1900-1950

In het gemeentemuseum Helmond is tot en met 4 januari 1998 een zestigtal affiches uit de periode 1900 tot 1950 te bezichtigen rond het thema reizen en vakantie. Om ook de sfeer van het reizen en trekken in de eerste helft van deze eeuw te versterken, zijn in de expositieruimte allerlei zaken te zien die hiermee te maken hebben. Bijvoorbeeld een open automobiel, reiskleding, koffers, reisgidsen, kaarten en folders van hotels en vervoersmaatschappijen. De expositie geeft in vogelvlucht een overzicht van de verandering die de vormgeving van affiches in de eerste vijftig jaar van deze eeuw heeft doorgemaakt. Vanaf 1990 krijgen steeds meer kunstenaars opdrachten om affiches te ontwerpen. In Nederland zijn bekende namen op dit terrein Jan Toorop en Willy Sluiter. In de loop van deze eeuw wordt de vormgeving strakker en het gebruik van de fotografie en de fotomontage doet ook in het afficheontwerp zijn intrede. Met name de Fransman Cassandre heeft aan het eind van de dertiger jaren grote internationale invloed gehad. Zijn werken worden gekenmerkt door helderheid en de keuze voor opvallende perspectieven in de afbeelding.

Gemeentemuseum Helmond, Kasteelplein 1, 5701 PP Helmond.

Geopend di-vr 10.00-17.00 uur, za-zo 14.00-17.00 uur.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

1. Stichting Industrieel Erfgoed Rijnmond (SIER)

De Stichting Industrieel Erfgoed Rijnmond heeft besloten om de Industrieel-Erfgoedprijs voortaan eens in de drie jaar - in plaats van eens in de twee jaar - uit te reiken. Zij denkt hiermee een beter afgewogen keuze te kunnen maken uit een breder scala van projecten; projecten die, naar hun aard, doorgaans een lange voorbereidingstijd hebben. De eerstvolgende Industrieel-Erfgoedprijs, bestaande uit een geldbedrag van tienduizend gulden en een oorkonde, zal derhalve worden uitgereikt in 1999. De prijs gaat dan naar het in de ogen van de jury beste pro-

ject waarmee de belangstelling en/of waardering voor het industrieel erfgoed in Nederland wordt vergroot. Dit project dient in de periode 1996-1998 in uitvoering genomen of gerealiseerd te zijn.

In het najaar van 1998 zullen via „Industria” en andere media nadere mededelingen worden gedaan over de wijze waarop projecten voor de Industrieel-Erfgoedprijs kunnen worden ingezonden.

Heeft u vragen over het bovenstaande, dan kunt u contact opnemen met de secretaris van de jury, dhr. F.H.J. Altenburg, tel. 010-4894970 of per fax: 010-4895610.

2. Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL)

STIEL heeft afgelopen zomer haar tienjarig bestaan gevierd met een expositie, bestaande uit een presentatie van historische briefhoofden van Leidse bedrijven. Daarnaast verscheen onlangs een speciale jubileumuitgave van „STIELZ”, het informatiebulletin van de stichting. In deze uitgave wordt aandacht besteed aan de indrukwekkende reeks van activiteiten van STIEL gedurende de afgelopen tien jaar. Verder blikt de bekende Leidse journalist Koos Metselaar in een artikel terug met twee oprichters van TIEL, schreef burgemeester Goekoop een column over de meelfabriek en vatte voorzitter Henk Budel in een voorwoord tien jaar ijveren voor monumenten van bedrijf en techniek in Leiden samen. Tenslotte is een uitgebreide index opgenomen van alle artikelen die in de afgelopen tien jaar in Stielz en zijn voorloper Wielz verschenen.

3. Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF)

Op 31 oktober is tijdens een studiedag over fabrieksschoorstenen als industrieel erfgoed in het textielmuseum te Tilburg de oprichting aangekondigd van de STIF. Deze nieuwe stichting zet zich in voor het behoud van een representatieve selectie van (fabrieks)schoorstenen en voor het verzamelen van documentatie en het doen van onderzoek op dit terrein. Daarnaast wil de STIF zoveel mogelijk bekendheid geven aan het fenomeen schoorsteen om daarmee het draagvlak te verbreden voor selectief behoud van de objecten zelf. Door middel van lezingen, excursies en het uitgeven van of meewerken aan publicaties zal hieraan een bijdrage geleverd worden. De STIF zal daarnaast ook informatie over het thema verstrekken aan belanghebbenden en advies geven over de waardstelling van schoorstenen.

Belangstellenden kunnen voor dertig gulden per jaar donateur worden van STIF (f 250,- voor bedrijven en organisaties). Hiermee maakt u het voor de STIF mogelijk om u via een nieuwsbrief op de hoogte te stellen van de activiteiten die worden ontplooid.

Voor meer informatie: A.J. Barnard, voorzitter STIF, tel. 0523-261786.

Aansluitend op de studiedag bezochten de deelnemers een aantal karakteristieke fabrieksschoorstenen in de regio Tilburg. Een tweetal schoorstenen in Tilburg is inmiddels op de monumentenlijst geplaatst. Voor de schoorsteen van de bekende wollen-stoffenfabriek van de Fa. AaBe is de toekomst nog onzeker, daar dit bedrijf enige maanden geleden de productie heeft beëindigd.

GRONINGEN

Ezinge: in de voormalige zuivelfabriek van Ezinge, ten noordwesten van de stad Groningen, is sinds enige tijd een ambachtelijke bierbrouwerij gevestigd. Eigenaar P. Quist van de bierbrouwerij onderneemt pogingen om de schoorsteen van de fabriek in de oude staat terug te brengen. De schoorsteen is een van de laatste nog overgebleven exemplaren in het Reitdiepgebied. Afgelopen zomer moest vanwege de slechte staat van de schoorsteen de bovenste vijf meter van de schoorsteen worden „afgetopt”, maar het ligt in de bedoeling om, zodra de benodigde gelden binnen zijn, deze vijf meter weer op te metselen. Bovendien moet het voegwerk van de schoorsteen hersteld worden. Als de bekroning van de restauratie zou de oorspronkelijke kop weer op de schoorsteen moeten worden aangebracht. Voor het herstel van de schoorsteen heeft de eigenaar het Restauratiefonds Schoorsteenpijp Ezinge opgericht. Er is een aanvraag ingediend bij de gemeente Winsum om de schoorsteen op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

Stadskanaal: het nieuwe stationsgebouw voor de Museumspoorlijn Stadskanaal-Ter Apel (STAR) nadert zijn voltooiing. Met de bouw van het station wordt het lege gat in de horizon, dat ontstond na de afbraak van het NOLS-station in 1977, na twintig jaar weer opgevuld. Het station, qua type een kleinere variant van het NOLS-stationsgebouw uit 1904, wordt op dezelfde plaats als het vroegere station gebouwd. In het nieuwe station bevinden zich een entree voor bezoekers, een kaartverkoopruimte, een restauratieruimte, een keuken en een berging. Op de eerste etage komt een dienstwoning. De grote zolderruimte zal door de STAR worden gebruikt als archiefruimte. In de gevel aan de Stationsstraat zal een grote klok worden geplaatst die oorspronkelijk afkomstig is van het station Zuidbroek. Aan de perronzijde komt een tegeltableau met de naam Stadskanaal, uitgevoerd in geglazuurde tegels in Jugendstil, zoals dit bij de oude NOLS-stations gebruikelijk was. Het ontwerp van het station is geheel door vrijwilligers gemaakt aan de hand van oude tekeningen en foto's. In het voorjaar van 1998 hoopt de STAR het stationsgebouw in gebruik te nemen.

Naast de werkzaamheden in Stadskanaal probeert de STAR momenteel het oude station van Veendam te ver-



Stadskanaal: station STAR in aanbouw.

werven. Het voornemen is om dit uit 1904 daterende station na aankoop te restaureren. Indien dit lukt, beschikt de STAR over twee authentieke stations, voorwaar een unieke situatie in de Nederlandse museumspoorwereld.

FRIESLAND

Friesland: de Rijksdienst voor Monumentenzorg wil in samenwerking met de provincie Friesland een beleidsplan ontwikkelen voor het behoud van de karakteristieke Amerikaanse windmotoren die in deze provincie nog op grote schaal voorkomen. De windmotoren moeten minimaal vijftig jaar oud zijn om in aanmerking te komen voor een plaats op de monumentenlijst. De windmotoren zullen worden geselecteerd op type, staat van onderhoud en locatie. Van de circa zeventig nog in Nederland voorkomende Amerikaanse windmotoren staat het leeuwendeel in Friesland. Rond 1910 werd de windmotor vanuit de Verenigde Staten geïntroduceerd in het Nederlandse landschap. De verwachting is dat circa 35 windmotoren uiteindelijk de status van rijksmonument zullen krijgen.

Tzum: het voormalige stoomgemaal bij de Zuiderpolder in Tzum wordt opgeknapt in opdracht van het waterschap. Het gemaal, dat een eeuw oud is, werd in de jaren twintig omgebouwd tot elektrisch gemaal. Het gemaal is nog steeds in werking en bemaalt een gebied van ruim tweeduizend hectare.

DRENTHE

Emmen: de gemeente Emmen heeft 29 objecten en gebouwen voorgedragen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst. Tot deze objecten behoren onder meer drie woningen bij de voormalige turfstrooiselfabriek van de fa. Griendtsveen in Erica, de voormalige smederij aan Kanaal B in Emmer-Compasuum en het voormalige grenskantoor in Zwartemeer.

OVERIJSSSEL

Delden: in het centrum van Delden staat een voormalige textielfabriek uit de negentiende eeuw, die al geruime tijd een nieuwe functie heeft als winkelcentrum. De eigenaar van het complex, F. Schneider, wil de oude fabrieksschoorsteen die zich naast de fabriek bevindt slopen omdat de schoorsteen in slechte staat zou verkeren. Na protesten van oudheidkundige verenigingen is een schoorsteenbouwbedrijf ingeschakeld om de conditie van het metselwerk te inspecteren. Uit dit onderzoek bleek dat het bovenste deel van de schoorsteen boven verwachting in redelijk goede staat verkeert. Er is in ieder geval geen sprake van acuut instortingsgevaar, welk argument de eigenaar hanteerde om een sloopvergunning voor de schoorsteen aan te vragen. In het adviesrapport wordt wel voorgesteld de bovenste drieënhalve meter van de schoorsteen in te korten vanwege de slechte staat van het metselwerk. De Stichting Behoud Delden wil de schoorsteen voordragen voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst.

Deventer: de voorgenomen sloop van het Ovimec-gebouw aan de Hallenstraat in de Deventer Raambuurt heeft tot protesten geleid bij de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer en de Stichting Oud Deventer. Het Ovimec-gebouw is oorspronkelijk gebouwd als machinekamer voor de ijzergieterij Nering Bogel en wordt nu gebruikt als kunstenaarsatelier. Het Ovimec-gebouw staat,

in tegenstelling tot andere voormalige onderdelen van het gieterijcomplex in de Raambuurt, niet op de monumentenlijst. De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is van mening dat het Ovimec-gebouw onlosmakelijk verbonden is met de geschiedenis van de ijzergieterij en wil via de rechter de sloopvergunning ongedaan maken. Ook moet er eerst een bestemmingsplan voor de Raambuurt komen.

Heino: de uit 1881 daterende vaste spoorbrug over de Soestwetering bij Heino in de spoorverbinding Zwolle-Almelo wordt met sloop bedreigd. De NS wil de enkelsporige brug vervangen door een nieuwe stalen brug, omdat de bestaande brug te zwak is voor het nieuwe en snellere stoptreinmaterieel dat te zijner tijd op deze verbinding gaat rijden.

Bovendien is de bestaande brug gebouwd uit welijzer, dat een gemiddelde levensduur heeft van honderd jaar. Omdat de Heinose spoorbrug voorkwam op de gemeentelijke monumentenlijst, heeft NS in overleg met de gemeente Heino toegezegd de nieuwe brug qua uiterlijk aan te passen aan de oude brug. De natuurstenen landhoofden, die naast de oude brug liggen, zullen door de NS worden hersteld. Deze landhoofden zijn naast de bestaande brug gebouwd met het oog op een toekomstige verdubbeling van de spoorlijn, die overigens nooit is gerealiseerd.

Een tweede, soortgelijke vaste spoorbrug bij Zwolle zal eveneens worden vervangen. Aangezien dit exemplaar niet op een monumentenlijst voorkomt, kan NS deze brug door een betonnen exemplaar vervangen.



Heino: spoorbrug.

UTRECHT

Nieuwegein: de Oude Sluis in het stadsdeel Vreeswijk, die van oudsher de verbinding vormde tussen de Vaartsche Rijn en de rivier de Lek, verkeert in zeer slechte staat. Onlangs is het sluiscomplex uit veiligheidsoverwegingen met hekken afgezet. Sinds 1995 is er overleg gaande over de noodzakelijke restauratie met het ministerie van OCW. Op basis van het nu voorliggende restauratieplan wordt uitgegaan van een restauratiebedrag van 8,6 miljoen, waarvan 1,6 miljoen niet subsidiabel is.

Soestduinen: het uit 1910 daterende stationsgebouw van Soestduinen is sinds kort door de NS verhuurd aan het Amersfoortse automatiseringsbedrijf Object +. Om het gebouw in gebruik te kunnen nemen als kantoorruimte zal er het nodige aan hersteld moeten worden. Het stationsgebouw heeft sinds zes jaar geen functie meer voor het reizigersverkeer en de benedenverdieping is er na zes jaar leegstand niet beter op geworden. De nieuwe huur-

Limburgse tramwegen, waarbij de auteur relatief veel aandacht schenkt aan technische beschrijvingen van locomotieven en rijtuigen. De uitvoering van het boek doet sterk denken aan de bekende serie '...in oude ansichten', maar de beschrijvingen bij de historische foto's in deze uitgave bieden meer informatie.

Voor de rechtgeaarde geïnteresseerde in lokale tramweggeschiedenis een interessante uitgave. Een overzichtskaartje van het totale tramwegnet ontbreekt helaas.

3. Ebeling, Annemarie en Wies Hering: *Droste: de geschiedenis van de Haarlemse cacao- en chocoladefabriek aan het Spaarne*. Haarlem, De Vrieseborch, 1997. Serie „Haarlemse miniaturen” dl. 43. 96 blz., geïll. ISBN 90 6076 4331. Prijs: f 24,50.

In 1997 was het honderd jaar gelden dat de cacao- en chocoladefabriek van Droste zich in Haarlem aan het Spaarne vestigde. De oorsprong van het bedrijf gaat terug tot 1863. In dit boekwerkje beschrijven de auteurs in kort bestek de geschiedenis van Droste. Hoewel veel van het bedrijfsarchief verloren is gegaan, is met deze uitgave toch een goed beeld gegeven van de bedrijfsgeschiedenis van Droste, die als werkgever voor veel Haarlemmers van grote betekenis is geweest. Het boek besteedt veel aandacht aan de sociale omstandigheden bij het bedrijf, de productieprocessen en het reclamemateriaal, waaronder de beroemde Droste-verpleegster (het zogenaamde „Droste-effect”). Inmiddels heeft het bedrijf de oude locatie aan het Spaarne verlaten. De twee oudste bedrijfsgebouwen, waaronder het cacao-pakhuis met het tegeltafbeelding, zullen als industrieel monument behouden blijven. De rest van het complex wordt volgend jaar gesloopt om plaats te maken voor woningen.

4. Spits, Elisabeth en C. van Romburgh: *Nederlandsche Dok- en Scheepsbouw Maatschappij*. Rotterdam, Ilco, 1996. Aantal blz. onbekend. ISBN 90-73235952. Prijs f 49,90.

Negentig jaar heeft de Nederlandsche Dok- en Scheepsbouw Maatschappij (NDSM) haar stempel gedrukt op de bedrijvigheid in de Amsterdamse haven. Deze beroemde scheepswerf, ooit de grootste van ons land, bouwde in de periode 1894-1984 ruim duizend schepen op de werf in Amsterdam-Noord.

De auteurs, beiden werkzaam bij het Nederlands Scheepvaart Museum in Amsterdam, zijn erin geslaagd de boeiende geschiedenis van dit bedrijf in beeld te brengen. Een geschiedenis ook die de dramatische ineenstorting van de scheepsbouw in Amsterdam in herinnering roept. Halverwege de jaren vijftig waren nog ruim tienduizend werfarbeiders in dienst, in 1996 resteerde een aantal van 103 werknemers bij de reparatiewerf Shipdock Amsterdam. De geschiedenis van de NDSM is vooral ook de geschiedenis van de arbeidersbeweging en het communisme, die zich met name in Amsterdam-Noord sterk manifesteerden. In de crisisjaren kwamen regelmatig stakingen voor, waarbij door de directie hard tegen de stakers werd opgetreden met onder meer gedwongen ontslagen van stakers. De achteruitgang in de scheepsbouw leidde in de jaren zestig tot de megafusie met Verolme, later fuseerde de werf met de Rijn-Scheldewerven tot het bekende RSV-concern. De teloorgang van de werkgelegenheid in de Nederlandse scheepsbouwindustrie wordt met de beschrijving van de NDSM-historie nog eens

schrijnend aangetoond. Uiteindelijk is Amsterdam in de afgelopen kwart eeuw zo'n zestig tot zeventig procent van zijn traditionele industriële bedrijvigheid kwijtgeraakt.

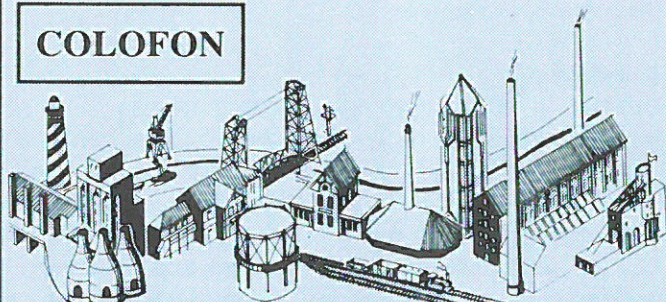
LITERATUUR IN DE AANBIEDING

1. Reinders, Pim, en Thera Wijsenbeek: *Koffie in Nederland*. Zutphen, Walburg Pers, 1994. Van f 39,50 voor f 15,90 bij boekhandel Steven Sterk te Utrecht.

Populair-wetenschappelijk geschreven boek over de geschiedenis van vier eeuwen koffie in Nederland. De artikelen zijn gebaseerd op degelijk onderzoek, vlot leesbaar en functioneel geïllustreerd. Men leest o.a. over het servicesgoed, de reclame en het grote succes van de fa. Douwe Egberts.

Onze andere nationale volksdrank, bier, staat centraal in het boek: „Het nieuwe bier” van Hans Schippers. In dit boekwerkje behandelt de auteur de technologische vernieuwingen in de bierindustrie in de tweede helft van de negentiende eeuw. Van f 39,50 voor f 12,50, eveneens bij Steven Sterk.

COLOFON



Industria

Nieuwsbrief van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt ± vijfmaal per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle (samensteller).
Kopij voor Industria 1998 no. 1 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 januari 1998.
Secretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 27,50 voor de jaargang 1997 op Postbankrekeningnr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oost-einde 13, 7772 CA Hardenberg.

der wil het interieur van het station zoveel mogelijk weer in de oude staat terugbrengen, waarvoor mede gebruik wordt gemaakt van oude bouwmaterialen die nog in de depots van de NS aanwezig zijn.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: de oudste paardentramremise van Nederland aan de Amsterdamse Overtoom is voorlopig van de sloop gered door een rechterlijke uitspraak. In hoger beroep heeft de rechter bepaald dat het stadsdeel Oud West het bestemmingsplan niet hoeft te wijzigen om nieuwbouw en daarmee sloop van de remise mogelijk te maken. Ook hoeft het stadsdeel geen 2,3 miljoen schadevergoeding te betalen aan projectontwikkelaar Cocon Vastgoed, de eigenaar van het terrein. Al jaren speelt zich een juridisch gevecht af tussen de projectontwikkelaar, die op het remiserrein een supermarkt wil bouwen, en het stadsdeel, ondersteund door de Vereniging tot behoud van de remise. De paardentramremise dateert uit 1876 en is ontworpen door de architect A.L. van Gendt. Het stadsdeel wil de remise op de gemeentelijke monumentenlijst plaatsen als er een haalbaar herbestemmingsplan op tafel ligt. Hiertoe probeert het stadsdeel andere projectontwikkelaars te bewegen het terrein over te nemen van Cocon Vastgoed. De stijgende vraagprijs, die inmiddels door Cocon Vastgoed is bepaald op 3,8 miljoen, schrikt echter tot op heden potentiële gegadigden af. Het gevolg is dat er een patstelling is ontstaan, die niet bevorderlijk is voor het voortbestaan van de inmiddels zwaar verwaarloosde remise.

Haarlemmermeer: het oude luchthavencomplex op Schiphol-Oost wordt momenteel gesloopt. Slechts een deel van de oude verkeersstoren is blijven staan. Voor de verkeersstoren wordt een nieuwe bestemming gezocht.

ZUID-HOLLAND

Gorkum: de uit 1661 daterende Dalemse Sluis, die gelegen is in de Merwededijk tussen Gorkum en Dalem, wordt door Rijkswaterstaat voor enige miljoenen gerestaureerd. Vlak voor het historische sluisencomplex zal een geheel nieuwe uitwateringssluizen worden gebouwd, die de waterkerende functie van de oude sluis zal overnemen. De nieuwe sluis zal in moderne materialen worden gebouwd, waardoor een scherp contrast ontstaat met de historische, gemetselde sluis. De Dalemse Sluis heeft van oudsher een belangrijke functie gehad als onderdeel van de Hollandse Waterlinie. In het kader van de aanleg van de verbeterde Nieuwe Hollandse Waterlinie werd de sluis in de negentiende eeuw ingrijpend vernieuwd. De restauratie van de sluis zal in juni 1998 voltooid zijn.

Gorkum: er zijn vergevorderde plannen om de honderd jaar oude Haarbrug over het Merwedekanaal bij Gorkum, te slopen en deze te vervangen door een moderne, bredere brug. Het Comité Haarbrug 100+ wil de oude brug behouden en deze een functie geven als fiets- en voetgangersbrug. De bruggen over het Merwedekanaal zijn karakteristieke ijzeren draaibruggen met tralieliggers. De bruggen worden nog altijd met de hand bediend. Bij elke brug bevindt zich een traditionele brugwachterswoning. Rijkswaterstaat en de Nederlandse Bruggen Stichting onderkennen de bijzondere waarde van dit industriële erfgoed en willen een brug behouden. Men denkt hierbij aan de Bolgerijnse brug bij Vianen, omdat hier het minste

verkeer komt. Juist dit argument verwerpt het Comité Haarbrug 100+, omdat het brugwachtershuis bij de Bolgerijnse brug niet meer in de authentieke staat verkeert. Het ensemble bij de Haarbrug daarentegen vormt een prachtig authentiek geheel.

Leiden: de gemeente Leiden heeft het architectenbureau Rappange een onafhankelijk onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheden voor hergebruik van de meelfabriek 'De Sleutels' aan de Singelgracht. De resultaten van dit onderzoek zijn hoopgevend ten aanzien van de hergebruiksmogelijkheden van delen van het imposante complex. Enkele van de oudste onderdelen van de meelfabriek, waaronder de betonnen silo uit het begin van deze eeuw, kunnen een woonbestemming krijgen. Voorwaarde is dat vanwege aspecten als lichtinval enkele aangrenzende gebouwen zullen moeten verdwijnen. In combinatie met nieuwbouw kan het complex ruimte gaan bieden aan circa 205 woningen.

De Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL), die zich al jaren inzet voor het vinden van een herbestemming voor de meelfabriek, is voorzichtig positief gestemd over de inhoud van het onderzoeksrapport. STIEL plaatst wel kanttekeningen bij de aanbevelingen in het rapport om voorshands al enkele onderdelen van het complex te slopen, mede gezien het feit dat de procedure voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst nog loopt. STIEL draagt bij de gemeente verder de suggestie aan om Europese subsidie voor het herbestemmingsproject aan te vragen; hiervoor zou het Europese actieprogramma voor cultureel erfgoed „Raphael” benut kunnen worden.

Rotterdam: eind september is de omvangrijke restauratie van het voormalige Hulstkampgebouw aan de Maaskade voltooid. Het Hulstkampgebouw is oorspronkelijk als margarinefabriek voor de fa. Jurgens gebouwd in 1895. Later kwam het gebouw in handen van de distilleerderij van de Fa. Hulstkamp, waar het nu nog zijn naam aan ontleent. De huidige eigenaar, cateringbedrijf Maison Den Boer, heeft met de nu voltooide restauratie, die een miljoen gulden gekost heeft, de oorspronkelijke architectuur van het gebouw weer in het zicht gebracht.

Sassenheim: de watertoren van Sassenheim krijgt een nieuwe bestemming als restaurant, in combinatie met twee congrescentra en enkele kantoren. Het plan voor de herinrichting is afkomstig van de projectontwikkelaar Meijer Plan Ontwikkeling in Sassenheim. Het bouwplan behelst een verhoging van de toren met een opbouw van negen meter, waarin een restaurant met draaiende vloer zal komen. Het draaiende restaurant maakt het bezoekers mogelijk uit te kijken over de Noordzee en de bollenvelden. Onder het restaurant komen de congresruimten en kantoren. Het uiterlijk van de betonnen toren zal weinig veranderen, met uitzondering van een geplande uitbouw waarin een trappenhuis met lift komt.

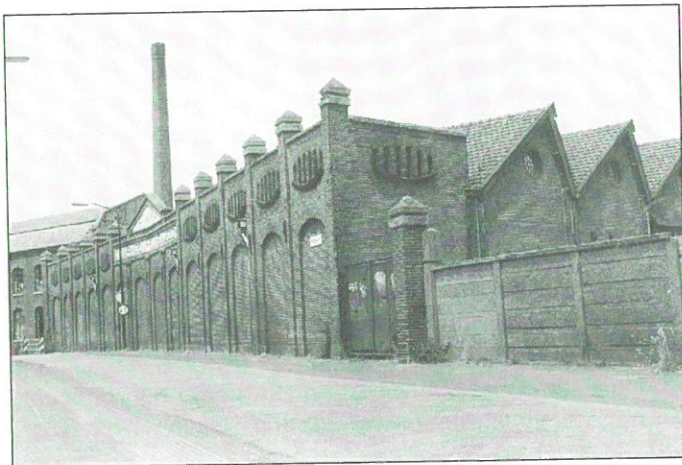
NOORD-BRABANT

Den Bosch: het voormalige brugwachtershuis aan de Oliemolensingel zal worden hersteld voor een bedrag van f 400.000,-. Het ingrijpende herstel is noodzakelijk omdat het gebouw is verzaakt en een nieuwe fundering noodzakelijk is. Aan het besluit van de gemeente om subsidie te verlenen ging de nodige discussie vooraf, die zich toespitste op de vraag in hoeverre de nieuwbouw/reconstructie van het brugwachtershuis „historiserend” genoemd kan

worden. Na voltooiing van de restauratie zal rederij Wolt-huis het gebouwtje als sanitaire voorziening in gebruik nemen.

Den Bosch: onlangs is het herstel begonnen van de glazen toren van een voormalig garagebedrijf aan de Vughterstraat 272 in Den Bosch. Een schildersbedrijf zal in opdracht van de gemeente de toren demonteren, restaureren, van nieuw glas voorzien en weer terugplaatsen. De garage aan de Vughterstraat, een typisch voorbeeld van garagearchitectuur uit de jaren dertig, is geselecteerd voor de Rijksmonumentenlijst.

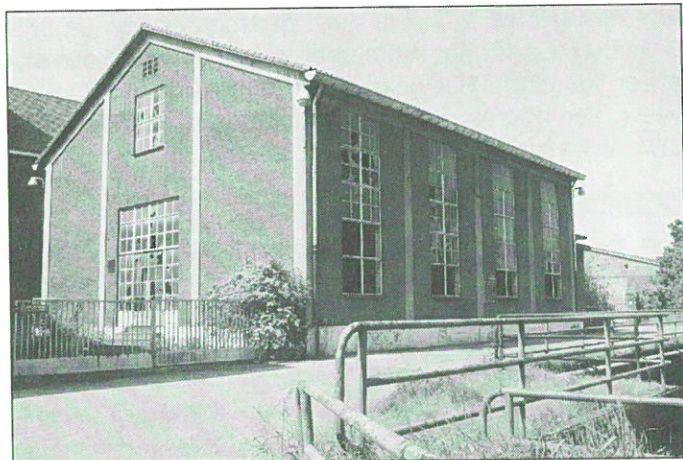
Geldrop: staatssecretaris Nuis van OCW heeft voor restauratieprojecten dit jaar achttien miljoen gulden extra beschikbaar gesteld. Onder de voor deze subsidie in aanmerking komende objecten is ook een aantal industriële monumenten, waaronder de gebouwen van de voormalige textielfabriek van Van den Heuvel in Geldrop. Hiermee is de redding nabij voor dit monumentale fabriekscomplex dat al jaren leegstaat. De fabriek van de fa. Van den Heuvel is gesticht in 1863. Het oudste gedeelte van de fabriek is gebouwd over het riviertje de Dommel, zodat door middel van een waterrad gebruik gemaakt kon worden van waterkracht voor het productieproces.



Geldrop: textielfabriek fa. Van den Heuvel.

LIMBURG

Roermond: sinds het begin van deze eeuw voorzag een waterkrachtcentrale op de rivier de Roer in Roermond aanvankelijk een aardappelmeelfabriek en later de Electro Chemische Industrie (ECI) van elektriciteit. De installatie bestond uit twee Francis-turbines met verticale as-



Roermond: waterkrachtcentrale.

sen van de fa. Voithe en draaistroomgeneratoren van de fa. Brown Boveri & Co. Deze unieke waterkrachtcentrale was de grootste van ons land en heeft nog tot in de jaren zeventig dienst gedaan. Daarna trad het verval in en werd een van de beide turbines uit de centrale verwijderd. Het gebouw van de centrale bleef echter zodanig intact dat de overgebleven machine, hoewel door roestvorming aangetast, de tand des tijds redelijk doorstond. Begin jaren negentig werd de waterkrachtcentrale met inventaris op de Rijksmonumentenlijst geplaatst. Dit mede door de inspanningen van de Stichting tot behoud van Monumenten van bedrijf en techniek in Zuid-Nederland. Op het ogenblik wordt door een industrieel bedrijf in nauwe samenwerking met een gespecialiseerd ingenieursbureau, de gemeente Roermond, de Rijksdienst voor Monumentenzorg en het waterschap Roer & Overmaas gewerkt aan de revitalisering van de centrale. Het ligt in de bedoeling de centrale opnieuw in bedrijf te stellen en als museum toegankelijk te maken. Uitgangspunt hierbij is behoud en gebruik van zoveel mogelijk van de oude techniek in combinatie met moderne hightech. Hoe een en ander vormgegeven zal worden, is op het ogenblik nog onderwerp van studie. De hoop lijkt echter gerechtvaardigd dat de centrale eind 1998 weer bedrijfsklaar zal zijn.

Sittard: vijftientig mijnwerkerswoningen in de Sittardse wijk Overhoven krijgen de status van rijksmonument. De woningen in deze wijk zijn ontworpen door de bekende architect Jan Stuyt in de jaren twintig. De woningen zijn gebouwd volgens het principe van de Engelse tuinsteden en kennen een onderlinge grote variatie in bouwstijl en afmetingen.

LITERATUURSIGNALERING

1. *Murreclames in Kampen: de fresco's van de kleine middenstand.* Kampen, VVV, 1997. 16 blz., geïll. Prijs f 1,50.

De stad Kampen bezit nog enkele tientallen authentieke muurreclames uit het begin van deze eeuw. Ze bevinden zich op de gevels en zijmuren van huizen in de oude binnenstad. Sinds 1985 is een restauratieproject gaande om deze fraaie antieke reclames weer in de oude staat terug te brengen. De VVV in Kampen heeft naar aanleiding van dit project een brochure uitgegeven met informatie over alle nog aanwezige muurreclames, geïllustreerd met foto's. De brochure is verkrijgbaar bij de VVV Kampen, tel. 038-3313500.

2. Weijts, André: *De Limburgsche Tramweg Maatschappij in beeld.* Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1997 ('Toen boekje'). 50 blz., geïll., krtn. ISBN 90 288 6455 5. Prijs: f 32,50.

De provincie Limburg heeft een uitgebreid netwerk van tramlijnen gekend, dat na een relatief korte bloeiperiode eind jaren dertig werd vervangen door busverbindingen. Met name de ontwikkeling van de mijnindustrie was een belangrijke stimulans voor de aanleg van tramlijnen. In 1915 werd de Limburgsche Electriche Spoorweg Maatschappij opgericht, welke een verbinding vormde tussen Heerlen en de Duitse grens. In dit boekwerkje wordt in kort bestek een overzicht gegeven van de historie van de